

УКРАЇНА

(19) **UA** (11) **87411** (13) **U**
(51) МПК (2014.01)
C30B 11/00
C30B 11/04 (2006.01)
C30B 11/12 (2006.01)

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ
ВЛАСНОСТІ
УКРАЇНИ

(12) ОПИС ДО ПАТЕНТУ НА КОРИСНУ МОДЕЛЬ

(21) Номер заявки: u 2013 09074	(72) Винахідник(и): Склярчук Валерій Михайлович (UA), Фочук Петро Михайлович (UA)
(22) Дата подання заявки: 19.07.2013	
(24) Дата, з якої є чинними права на корисну модель: 10.02.2014	(73) Власник(и): ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА, вул. Коцюбинського, 2, м. Чернівці, 58012 (UA)
(46) Публікація відомостей про видачу патенту: 10.02.2014, Бюл.№ 3	

(54) СПОСІБ ВИЗНАЧЕННЯ ПАРАМЕТРІВ ПЕРЕНОСУ ЗАРЯДУ В НАПІВІЗОЛЮЮЧИХ МАТЕРІАЛАХ НА ОСНОВІ CdTe ТА ЙОГО ТВЕРДИХ РОЗЧИНІВ

(57) Реферат:

Спосіб визначення параметрів переносу заряду в напівізолюючих матеріалах на основі CdTe та його твердих розчинів включає створення двох омичних контактів до напівпровідника відомої товщини (d) та визначення добутку рухливості вільних носіїв заряду (μ) на час їх життя (τ) - $\mu\tau$. Вимірюють вольт-амперну характеристику зразка (ВАХ), причому діапазон напруг вибирають таким, щоб спостерігались дві ділянки ВАХ - лінійна ($I \sim V$) та квадратична ($I \sim V^2$), та визначають $\mu\tau$ як результат ділення квадрата товщини кристала на напругу переходу V_0 лінійної ділянки ВАХ в квадратичну і розраховують $\mu\tau$ за формулою $\mu\tau = d^2/V_0$.

UA 87411 U

Корисна модель належить до методики визначення ключового параметра напівізолюючого напівпровідникового матеріалу детекторної якості, а саме добутку рухливості вільних носіїв заряду на їх час життя ($\mu\tau$). Це характеристика напівпровідникового детектора, яка показує його здатність до реєстрації іонізуючого випромінювання, суттєво залежить від параметрів, які визначають процес переносу заряду - рухливості μ та часу життя τ носіїв заряду електронів (n) і дірок (p). Чим більше значення $\mu\tau$, тим кращі детектори можуть бути виготовлені з такого матеріалу.

Відомо, що добуток $\mu\tau$ суттєво впливає на ефективність збирання нерівноважних носіїв заряду та розрізну здатність детекторів іонізуючого випромінювання, для виготовлення яких використовують монокристали таких напівпровідників як Ge, Si, CdTe, $\text{Cd}_{1-x}\text{Zn}_x\text{Te}$, HgJ_2 та інші. Величина $\mu\tau$ використовується для кількісної оцінки процесу збору нерівноважного заряду.

Визначення $\mu\tau$ ускладнюється тим, що для виготовлення детекторів потрібен напівпровідниковий матеріал з питомим опором $\rho=10^8\text{-}10^{11}$ Ом $\times$ см і більше. Прямі виміри параметрів переносу заряду, що ґрунтуються на ефекті Холла, в напівпровідниках типу CdTe, $\text{Cd}_{1-x}\text{Zn}_x\text{Te}$ ($\text{Cd}_{1-x}\text{Mn}_x\text{Te}$), які використовують для виготовлення детекторів іонізуючого випромінювання, досить непрості. Причина - великий питомий опір та відносно значні поверхневі струми, які вносять суттєві похибки. Це приводить до помилок, що співмірні за величиною з параметрами, які визначаються.

Відомі способи визначення ґрунтуються на порівнянні експериментально отриманих γ -спектрів з розрахованими γ -спектрами, отриманими методом математичного моделювання [1-3]. Але оскільки форма спектрів суттєво залежить від рівня шумів, наявності розсіюючих середовищ та інш., то отримані значення $\mu\tau$ можуть відрізнитись від інших експериментальних вимірів, причому досить помітно. Крім цього підбір параметрів, які узгоджуються з експериментом в такому методі, потребує тривалого часу як для вимірювань, так і розрахунків. Тобто, ці методи вимагають значних затрат часу, наявності радіоактивних джерел випромінювання, спеціального обладнання для вимірів γ -спектрів, що у випадку промислового використання значно ускладнює процес та збільшує вартість виготовлення детекторів.

Найближчим аналогом є спосіб, описаний в роботі [4]. В ній автори для визначення величини $\mu\tau$ вимірюють залежність ефективності роботи детектора від прикладеної напруги i , використовуючи формулу Хехта, визначають $\mu\tau$. Це досить непроста методика, в якій потрібно залучати складне та вартісне обладнання, що застосовується для виміру γ -спектрів.

В основу корисної моделі поставлено задачу запропонувати короткотривалий та простий спосіб визначення $\mu\tau$, апробований на монокристалах CdTe, $\text{Cd}_{1-x}\text{Zn}_x\text{Te}$ та $\text{Cd}_{1-x}\text{Mn}_x\text{Te}$. Це дозволить швидко отримати необхідний результат, який потрібен для оцінки придатності монокристалів для виготовлення детекторів.

Суть корисної моделі полягає в тому, що до монокристалів відомої товщини (d) виготовляють омичні контакти та вимірюють вольт-амперну характеристику (ВАХ). Діапазон зміни напруги при вимірюванні вибирають таким, щоби на ВАХ спостерігались дві характерні ділянки: омична, де струм пропорційний прикладеній напрузі ($I\sim V$), та квадратична, де струм пропорційний квадрату прикладеної напруги ($I\sim V^2$). Тоді, з графіка ВАХ можна визначити напругу переходу лінійної ділянки в квадратичну (V_0). Потрібне значення $\mu\tau$ визначається за формулою: $\mu\tau=d^2/V_0$.

Запропонований спосіб відрізняється тим, що суттєво спрощує визначення $\mu\tau$ не тільки з точки зору затрат часу, але і з точки зору використовуваного технологічного та вимірювального обладнання.

Такі ознаки не зустрічаються в жодному з аналогів. Промислове використання запропонованої корисної моделі не вимагає спеціальних технологій і матеріалів, її реалізація можлива на існуючих підприємствах електронного приладобудування.

На фіг. 1, 2, 3 наведені приклади ВАХ, які ілюструють запропонований спосіб.

Послідовність виконання запропонованого процесу визначення $\mu\tau$ для монокристалів CdTe ($\text{Cd}_{1-x}\text{Zn}_x\text{Te}$, $\text{Cd}_{1-x}\text{Mn}_x\text{Te}$) наступна. З вибраного для досліджень куска матеріалу виготовляють монокристалічні зразки правильної геометричної форми (бажано), наприклад $5\times5\times2$ мм³. На двох великих поверхнях створюють омичні контакти за допомогою нанесення на них краплини ~5 % розчину HAuCl_4 , (надлишок розчину через 60 секунд видаляють фільтрувальним папером або напильником. Вимірюються вольт-амперні характеристики (ВАХ) в достатньому інтервалі напруг, з яких визначається V_0 (фіг. 1, 2, 3).

Потрібне значення $\mu\tau$ розраховують за формулою $\mu\tau=d^2/V_0$.

Приклад конкретного виконання.

Описаний спосіб був використаний для визначення $\mu\tau$ монокристалів CdTe р-типу провідності та для монокристалів $\text{Cd}_{0,9}\text{Zn}_{0,1}\text{Te}$ n-типу провідності. З монокристалів виготовляли зразки:

- 5 CdTe1 - $5 \times 2 \times 0,5 \text{ мм}^3$ ($d=5 \text{ мм}$);
 Cd_{0,9}Zn_{0,1}Te - $5 \times 5 \times 3 \text{ мм}^3$ ($d=3 \text{ мм}$);
 CdTe2 - $1 \times 2 \times 0,45 \text{ мм}^3$ ($d=0,45 \text{ мм}$).

Омічні контакти до р-CdTe виготовляли вакуумним термічним нанесенням нікелю, а до n-Cd_{0,9}Zn_{0,1}Te - термічним напиленням індію в вакуумі.

- 10 Технологічні процеси здійснювались на установці вакуумного напилення ВУП-5М. Результати вимірів ВАХ приведено на малюнках 1 (зразок CdTe1), 2 (зразок Cd_{0,9}Zn_{0,1}Te) та 3 (зразок CdTe2). Оскільки процес переходу від омічної ділянки ВАХ до квадратичної не миттєвий, потрібне значення V_0 знаходимо як точку перетину двох прямих $I \sim V$ та $I \sim V^2$.

Для зразка CdTe1 значення V_0 становило 25 В, $\mu\tau=10^{-2} \text{ см}^2 \times \text{В}^{-1}$;

- 15 зразка Cd_{0,9}Zn_{0,1}Te - $F_0=45 \text{ В}$, $\mu\tau=2 \cdot 10^{-3} \text{ см}^2 \times \text{В}^{-1}$;
 CdTe2 - $V_0=2 \cdot 10^{-6} \text{ см}^2 \times \text{В}^{-1}$.

Джерела інформації:

1. Sato G., Parsons A., Hullinger D. et al. Development of a spectral model based on charge transport for the Swift/BAT 32K CdZnTe detector array // Nucl. Instr. & Meth. A. - 2005. - Vol. 541. - P. 372-384.
 20 2. Sato G., Takahashi T., Sugiho M. et al. Characterization of CdTe/CdZnTe detectors // IEEE Trans. Nucl. Sci. - 2001. Vol. 49. - P. 1258-1263.
 3. Hirt, M. Polack, J. K. Sturgess, J. Sferrazza, N. D. A. E. Bolotnikov et al. A technique for electron lifetime measurements in the high μ - τ product CdZnTe material // Proceedings of the Institute of Nuclear Materials Management Ann. - 2010, p1.
 25 4. Ruihua Nan, Wanqi Jie, Gangqiang Zha, Hui Yu. Relationship between high resistivity and the deep level defects in CZT:In. Nuclear Instruments and Methods in Physics Research A705 (2013) 32-35.

ФОРМУЛА КОРИСНОЇ МОДЕЛІ

30

1. Спосіб визначення параметрів переносу заряду в напівізолюючих матеріалах на основі CdTe та його твердих розчинів, що включає створення двох омічних контактів до напівпровідника відомої товщини (d) та визначення добутку рухливості вільних носіїв заряду (μ) на час їх життя (τ) - $\mu\tau$, який **відрізняється** тим, що вимірюють вольт-амперну характеристику зразка (ВАХ), причому діапазон напруг вибирають таким, щоб спостерігались дві ділянки ВАХ - лінійна ($I \sim V$) та квадратична ($I \sim V^2$), та визначають $\mu\tau$ як результат ділення квадрата товщини кристала на напругу переходу V_0 лінійної ділянки ВАХ в квадратичну і розраховують $\mu\tau$ за формулою $\mu\tau=d^2/V_0$.

35

2. Спосіб визначення параметрів переносу заряду в напівізолюючих матеріалах на основі CdTe та його твердих розчинів за п. 1, який **відрізняється** тим, що напругу переходу V_0 визначають як точку перетину лінійної та квадратичної ділянки ВАХ.

40

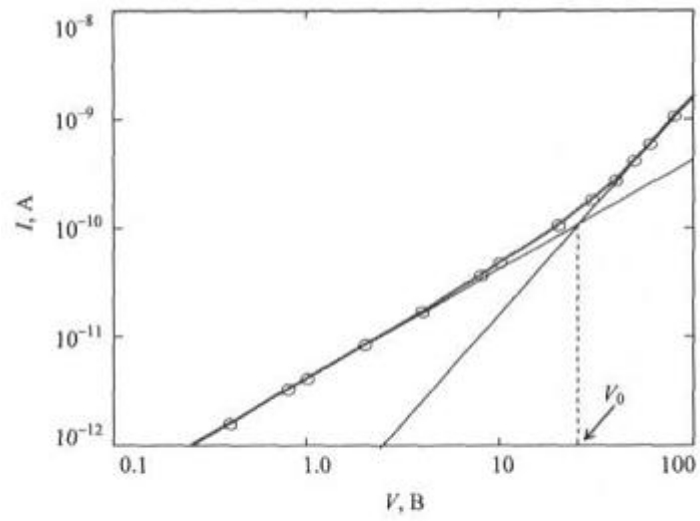

Fig. 1

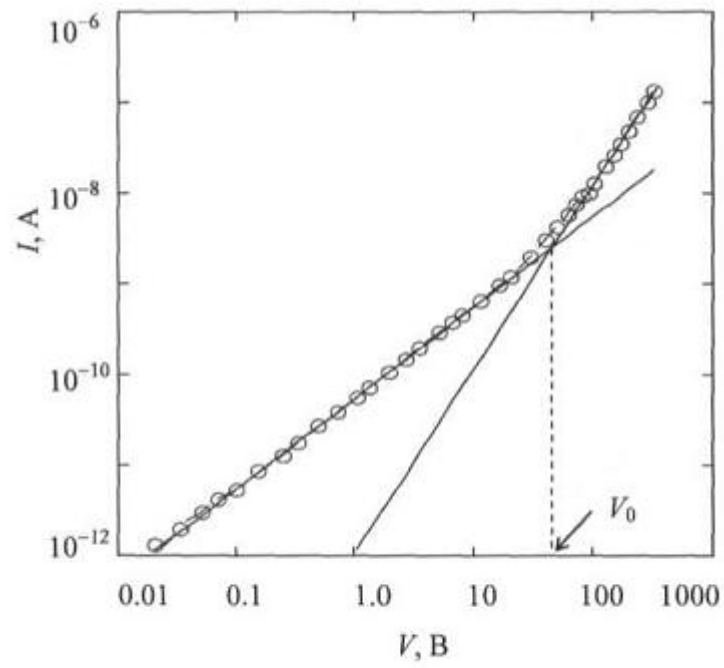
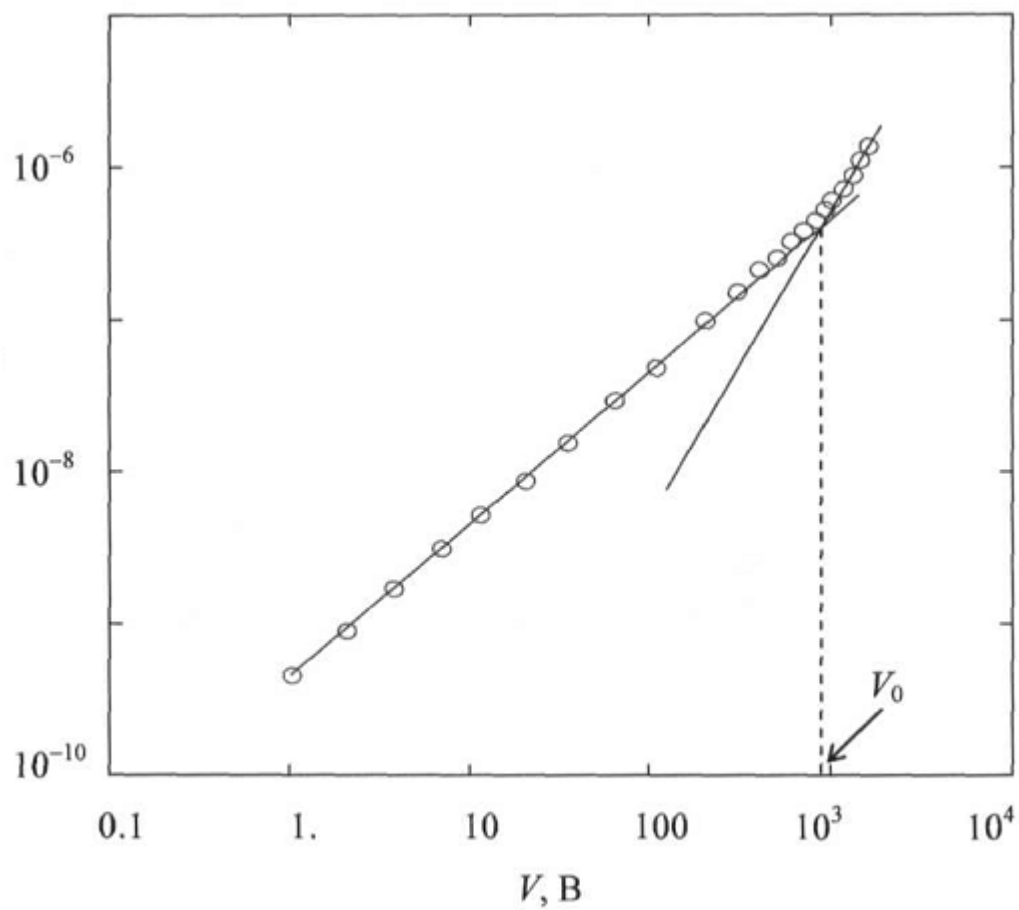

Fig. 2

Фиг. 3

Комп'ютерна верстка А. Крулевський

Державна служба інтелектуальної власності України, вул. Урицького, 45, м. Київ, МСП, 03680, Україна

ДП "Український інститут промислової власності", вул. Глазунова, 1, м. Київ – 42, 01601